

НЕЗАЛЕЖНА ЖУРНАЛІСТИКА ЯК ЗАСІБ КОНТРОЛЮ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ (ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Висвітлюється роль незалежних засобів масової інформації в здійсненні громадського контролю за функціонуванням політичної влади. Підкреслено, що провідним засобом такого контролю є журналістська діяльність. Розкриваються контрольні функції незалежної журналістики.

Ключові слова: журналістика, незалежні засоби масової інформації, громадянське суспільство, політична влада, громадський контроль.

Освещается роль независимых средств массовой информации в осуществлении общественного контроля за функционированием политической власти. Подчеркнуто, что ведущим средством такого контроля является журналистская деятельность. Раскрываются контрольные функции независимой журналистики.

Ключевые слова: журналистика, независимые средства массовой информации, гражданское общество, политическая власть, общественный контроль.

The article highlights the role of independent media in the implementation of public control over the operation of political power. The author emphasizes that the leading means of control is journalism. Control functions independent journalism are disclosed.

Key words: journalism, non-governmental media, civil society, political power, social control.

Найважливішим завданням, що постало в процесі демократичної трансформації України, є забезпечення контролю за функціонуванням політичної влади зі сторони громадянського суспільства. Разом з інститутом вільних виборів та конкурентним механізмом змагань політичних партій провідну роль у здійсненні громадського контролю відіграє незалежна журналістика. Через незалежну журналістику громадян інформують про діяльність владних структур. Таким чином вони мають можливість формувати власну думку. Журналістика надає змоги як окремим людям, так і групам людей висловлювати свої думки, щоб про них знали владні структури та суспільство в цілому. Хоча існує певне коло наукових публікацій західних [1–5], російських [6–7] та вітчизняних науковців [8–9], у яких порушується проблема ролі журналістики в забезпеченні контролю за владою, але її розкриття є явно недостатнім. Мета — розкрити функції незалежної журналістики як засобу громадського контролю за функціонуванням влади.

Незалежна журналістика — це журналістська діяльність, що здійснюється в межах незалежних засобів масової інформації. Прикметник «незалежні» має конкретний зміст, оскільки характеризує незалежність тих чи інших засобів масової інформації від держави (урядової влади). У західній науці незалежні засоби масової інформації зазвичай визначаються як неурядові (non-governmental media). Незалежні (неурядові) засоби масової інформації являють собою один з різновидів структур громадянського суспільства, під яким розуміється соціальний простір, де відносини між людьми не опосередковуються державною владою, де громадяни вільно взаємодіють між собою як політично незалежні суб'єкти [10]. Подібно до того як вільне підприємництво становить економічну основу громадянського суспільства, незалежні засоби масової інформації є його інформаційним підґрунтям. Громадські функції незалежні засоби масової інформації здійснюють через журналістську діяльність, яка дістала назву «незалежна», або «вільна» журналістика. Незалежна журналістика виконує в суспільстві дуже важливі функції. Під функціями журналістики розуміється комплекс її соціальних ролей. Сутність ролевої характеристики полягає у виявленні певних соціальних обов'язків, які журналістика виконує відповідно до громадських вимог та очікувань у різних сферах суспільного життя: політичній, економічній, соціальній, духовній [11]. Для того, щоб журналістика реально сприяла демократичному розвитку суспільства, необхідно мати такі умови її функціонування:

- незалежність засобів масової інформації від політичної влади;
- усунення тиску тих посадовців та інших осіб, що мають особисті інтереси;
- доступ до отримання чесної та неупередженої інформації від політичних та громадських владних структур для забезпечення відкритої інформаційної політики;
- захист прав журналістів, зокрема права на втаємничення дже-рела інформації [12, с. 14].

Соціальна роль незалежної журналістики проявляється через її контрольні функції. До основних функцій незалежної журналістики зі здійснення контролю за політичною владою належать наступні.

1. Інформаційна. Вона полягає в наданні суспільству об'єктивної інформації про діяльність політичної влади. Державні засоби масової інформації не можуть належним чином виконувати цю функцію, оскільки їх журналістика фінансується державою. Також за узгодженням з відповідними державними структурами здійснюється й підбір журналістських кадрів у державних засобах масової інформації. Безперечно недержавні засоби масової інформації можуть мати свої політичні преференції, можуть навіть бути пов'язаними з тією чи іншою політичною силою. Проте різноманітність засобів масової інформації та їх політичних преференцій забезпечують в умовах

демократії доволі повну інформацію про діяльність політичної влади. Кожна людина, зокрема і суспільство в цілому, мають суверенне право на отримання правдивої інформації. Це всеосяжне право визначено Декларацією прав людини й записано в конституціях усіх демократичних держав. Ідеться про об'єктивну, достовірну, не інтерпретовану на догоду влади інформацію. Люди мають знати факти, й журналісти зобов'язані повідомляти їм саме факти, а не свою думку про ці факти. Це не означає, що журналістська інформація завжди має бути позбавлена будь-якого тонального забарвлення, як зовсім не означає, що журналісти не повинні мати власної думки щодо фактів, які повідомляються. Справа в тому, яке завдання стоїть перед журналістом і яку інформаційну функцію в тому чи іншому разі виконує орган масової інформації.

2. Критична. Слово критика (грецьк. – критікі) в перекладі з грецької означає мистецтво розглядати судження. Основними результатами критики є виявлення протиріч, помилок, їх аналіз, перевірка достовірності. Головний зміст критичної функції журналістики проявляється в критиці чинної влади, виявленні недоліків її діяльності та привернення уваги громадськості. Реалізація цієї функції дозволяє владі ширше побачити свої недоліки, глибше осмислити їх та вчасно вжити заходів щодо їх усунення. Надто важливо, щоб під час виконання цієї функції була забезпечена об'єктивність критики. Об'єктивність надає критиці конструктивного характеру, що позитивно впливає на процес удосконалення суспільних відносин. Натомість наслідком необ'єктивної критики зазвичай буває загострення суспільного конфлікту.

3. Комунікативна. Відповідно до Л. Бакстеру [13], а також А. Сілларсу та А. Вангелісти [14], комунікація (від лат. *communicatio* – повідомлення, передача або *communicare* – узагальнювати, спілкуватися, повідомляти, передавати) – це засіб, за допомогою якого люди конструюють та підтримують свої відносини. Комунікативна функція вільної журналістики проявляється в тому, що незалежні засоби масової інформації допомагають установити зв'язки між громадянами, які мають подібні погляди та соціальні преференції, а також налагодити діалог між членами суспільства, котрі мають різні погляди та преференції. Це здійснюється через відгуки споживачів журналістської інформації, які також оприлюднюються в засобах масової інформації. Комунікативна функція сприяє згуртуванню громадян на вирішення нагальних проблем суспільного розвитку, а також формуванню толерантної культури.

4. Культурно-освітня. Вона полягає в тому, що через журналістські публікації споживачі інформації (громадяни) здобувають нові корисні знання, що сприяє підвищенню їх культурного рівня. Здобуття нових знань та підвищення культурного рівня зумовлюють посилення

інтересу громадян до діяльності влади, об'єктивності оцінки її діяльності, сприяють кращому розумінню способів вирішення проблем, які виникають у процесі суспільного розвитку. Проте реалізація цієї функції залежить від фахової підготовки журналістів, здобуття ними системних знань у тих галузях, які вони висвітлюють у своїх публікаціях.

5. Соціалізуюча. Ця функція безпосередньо пов'язана з культурно-освітньою. Під соціалізацією в суспільних науках розуміється процес долучення індивідів до системи суспільних відносин через опанування суспільної культури й осмислення свого практичного досвіду взаємодії із суспільством [15]. Сутність соціалізуючої функції журналістики полягає в тому, що здобуття знань громадянами та підвищення рівня їх культури за допомогою журналістської діяльності сприяють їх більшому залученню до системи суспільних відносин, до процесів, що відбуваються в ній (політичного, економічного, культурного тощо).

6. Рекреативна функція журналістики проявляється в її впливові на емоційну сферу людини. Соціалізація індивідів здійснюється на двох рівнях: раціональному й емоційному. На раціональному рівні соціалізація здійснюється через здобуття людиною знань, які необхідні для її орієнтування в системі суспільних відносин та виконання в ній певних ролей. На емоційному рівні соціалізація відбувається завдяки формуванню стійких емоційних преференцій щодо тих або інших соціальних суб'єктів. Такі преференції формує журналістика через контекст, у якому подається та чи інша інформація.

Над формуванням такого контексту працюють особи в різних галузях журналістики, найбільші можливості для цього має тележурналістика. Специфіка телебачення як виду засобів масової інформації полягає в тому, що телеглядачі сприймають інформацію як вербально, так і візуально. Причому візуальне сприйняття на телебаченні домінує над вербальним. Домінування візуального сприйняття спричиняє те, що телекартинка є дієвим засобом впливу на емоційну сферу телеглядачів [16]. Тому тележурналісти зазвичай супроводжують вербальну інформацію телесюжетами, які в емоційному сенсі є позитивними або негативними стосовно об'єктів, про які йдеться. У створенні емоційного фону інформаційних повідомлень немає нічого негативного, якщо цей фон відповідає емоційному ставленню до означеного об'єкта самого журналіста та не суперечить принципу об'єктивності журналістської діяльності.

Таким чином, фундаментальні принципи журналістики в демократичному суспільстві передбачають, що всі, хто займається журналістською діяльністю, мають здійснювати її відповідально, дотримувати загальнолюдських етичних норм та, головне, не втрачати своїх незалежності та критичності. Журналістика має слугувати свободі слова,

що передбачає одержувати та передавати інформацію, поважаючи при цьому інші фундаментальні права, свободи, інтереси, які захищає Європейська конвенція з прав людини.

Існування та розвиток справжньої демократії неможливі без існування та зміцнення вільної, незалежної, плюралістичної та відповідальної журналістики. Ця роль потребує від журналістики діяти таким чином:

- інформувати громадськість про діяльність владних структур, надаючи людям можливості формувати власну думку;
- дозволяти як окремим людям, так і групам людей висловлювати свої думки для того, щоб про ці думки знали громадські та владні структури, суспільство загалом;
- постійно і критично аналізувати діяльність різних владних структур.

Із соціальними функціями незалежної журналістики нерозривно пов'язані принципи формування вільних мас-медіа, що є перспективою подальших досліджень.

Список літератури

1. Lichtenberg, J. *Democracy and the Mass Media: A Collection of Essays* / Judith Lichtenberg. — N. Y. : Cambridge University Press, .1990 — XI, 397 p.
2. *Politics, Media, and Modern Democracy: An International Study of Innovations in Electoral Campaigning and their Consequences* / ed. by David L. Swanson, Paolo Mancini. — Westport : Praeger Publishers,1996. — 291 p.
3. *Democracy and the Media: A Comparative Perspective* / ed. by Richard Gunther, Anthony Mughan. — N. Y. : Cambridge University Press, 2000. — XIV, 497 p.
4. Schultz J. *Reviving the Fourth Estate: Democracy, Accountability and the Media* / Julianne Schultz. — Cambridge (UK) : University Press, 1998. — XII, 305 p.
5. Carey J. W. *The Mass Media and Democracy Between the Modern and Postmodern* / James W. Crley // *Journal of International Affairs*. — Vol. 47. — 1993. — No. 1. — P. 1–21.
6. Лисова С. Ю. Роль средств массовой информации в формировании гражданского общества / С. Ю. Лисова // *Вестник Ивановского гос. энерг. ун-та*. — 2008. — Вып. 1. — С. 1–5.
7. Филиппов С. СМИ как механизм формирования гражданского общества в переходных системах / С. Филиппов // *Власть*. — 2002. — № 8. — С. 11–14.
8. Приступенко Т. О. Тенденції розвитку свободи преси в Україні / Т. О. Приступенко // *Вісник Київ. ун-ту (серія «Журналістика»)*. — 1993. — Вип. 1. — С. 31–42.
9. Лизанчук В. В. Українське державотворення і свобода слова / В. В. Лизанчук // *Вісник Київ. ун-ту(серія «Журналістика»)*. — 1995. — Вип. 2. — С. 26–43.

10. Гаджиев К. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования / К. С. Гаджиев // Вопросы философии. — 1991. — № 7. — С. 19–35.
11. Основы творческой деятельности журналиста / под. ред. С. Г. Корконосенко. — СПб. : Знание, СПбИВЭСЭП, 2000. — 225 с.
12. Карпенко В. Журналистика : вступ до фаху : навч. посіб. / В. Карпенко. — К. : Ун-т «Україна», 2011. — 195 с.
13. Baxter L. A.. Relationships as dialogues / L. A. Baxter // Personal Relationships. — 2004. — № 11. — P. 1–22.
14. Sillars, A. L., & Vangelisti, A.L. (2006). Communication : Basic Properties and their Relevance to Relationship Research / The Cambridge Handbook of Personal Relationships / eds. by A. L. Vangelisti, D. Perlman. — N. Y. : Cambridge University Press, 2006. — P. 331–351.
15. Ковалева А. И. Социализация / А. И. Ковалева // Электронный журнал «Знание. Понимание. Умение». — 2004. — № 1 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/zpu/2004_1/Kovaleva/19.pdf
16. Гуревич П. С. Приключение имиджа : типология телевизионного образа и парадоксы его восприятия / П. С. Гуревич. — М. : Искусство, 1991. — 219 с.

Надійшла до редколегії 21.09.2013 р.